

سورة الاحقاف

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

عنوان

جهانی شدن اقتصاد ایران و بررسی آثار آن بر بخش کشاورزی

(مطالعه موردی محصول گندم)

استاد راهنما

دکتر محمد حسین حسینی صدرآبادی

استاد مشاور

دکتر احمد یزدان پناه

دانشجو

ندا آریان مهر

مهرماه ۱۳۸۸

نهال را باران باید
تا بشوید غبار نشسته بر برگهایش
و سیرابش کند از آب حیات

و آفتاب باید

تا تاباند نیرو را

و محکم کند

شاخه‌های تازه روئیده را

به نام مادر

بوسه ای بآید زد

دست‌هایی را که می‌شویند غبار محنتی روزگار را

و سیراب می‌کنند روح تشنه را

به نام پدر

بوسه ای بآید زد

دست‌هایی را که می‌تابانند نیرو را

و محکم می‌کنند استواری پایه‌های زیستن را

به همسر

که حضورش بنایی شد برای تلاش پر شورم در کسب دانش

و دلیلی بود برای آنچه که امروز از زندگی خواهم

• چکیده :

در سال های گذشته با تشکیل نهادهایی مانند صندوق بین المللی پول ، بانک جهانی و نیز سازمان تجارت جهانی ، کشورهای مختلف دنیا با افق های جدیدی مواجه شده اند ؛ افق هایی که در بسیاری از موارد بر روی سیاست ها و برنامه ریزی های صورت گرفته از سوی کشورها تاثیر گذار بوده و باعث شده است تا فرصت ها و چالش های جدیدی فرار روی آنها قرار گیرد. امروزه الحاق و عضویت قطعی ایران به سازمان تجارت جهانی (WTO) یکی از مهمترین مسایل پیش روی اقتصاد ایران میباشد . با توجه به ضرورت های بررسی مسایل بخش کشاورزی ایران ، به نظر میرسد که بررسی وضعیت این بخش از اقتصاد کشور در شرایط الحاق به سازمان مذکور ضرورتی انکار ناپذیر است .

در این رساله تلاش شده است تا با استفاده از ادبیات تئوریک موجود در این زمینه و با استفاده از مدل های اقتصاد سنجی به بررسی اثرات حذف حمایت های دولتی در صورت الحاق به سازمان تجارت جهانی از محصول گندم پرداخته که این امر در دو سناریوی مختلف مورد بررسی قرار گرفته است . در یکی از سناریو ها با استفاده از نرخ حمایت اسمی دولت از گندم و در سناریوی دوم با حذف نرخ حمایت اسمی از گندم و استفاده از قیمت های واقعی ، به بررسی اثرات حذف این حمایت ها در صورت الحاق به سازمان مذکور پرداخته و آثار آن بر روی میزان تولید این محصول مورد بررسی قرار گرفته است .

نتایج بررسی ها نشانگر ارتباط قویتر بین میزان سطح تولید گندم در شرایط واقعی شدن قیمتها و عدم حمایت های قیمتی دولت میباشد. به عبارت دیگر این مسأله حکایت از اثرات مثبت حذف حمایت های دولتی از محصول گندم به عنوان نماینده بخش کشاورزی ایران در شرایط الحاق WTO دارد .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان	فصل اول
۱	کلیات تحقیق	۱-۱
۲	تبیین موضوع واهمیت بررسی آن	۱-۲
۲	بیان موضوع و مساله تحقیق	۱-۳
۵	پرسش های پژوهش	۱-۴
۵	اهداف پژوهش و ضرورت های انجام آن	۱-۵
۵	فرضیه های پژوهش	۱-۶
۵	ساختار تحقیق	۱-۶-۱
۶	تعریف جامعه آماری و ویژگی های آن	۱-۶-۲
۶	روش نمونه گیری و حجم تقریبی نمونه	۱-۶-۳
۷	ابزار سنجش، مقیاس های سنجش (پایایی-اعتبار)	۱-۶-۴
۷	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات	فصل دوم
۸	مروری بر ادبیات نظری موضوع	۲-۱
۹	مقدمه	۲-۲
۹	مروری بر ادبیات نظری موضوع	۲-۲-۱
۹	تعیین قیمت در تئوری های اقتصادی	۲-۲-۲
۱۰	خرید محصولات اساسی کشاورزی	۲-۲-۳
۱۱	انواع نرخ حمایت	۲-۲-۳-۱
۱۱	نرخ حمایت اسمی و نرخ حمایت موثر	۲-۲-۳-۲
۱۲	مفهوم نرخ حمایت اسمی	۲-۲-۳-۳
۱۲	مفهوم نرخ حمایت موثر	۲-۲-۳-۴
۱۹	مدل جبری نرخ موثر حمایت	۲-۲-۳-۵
۲۴	مالیات و سوبسید بر تولید و مصرف	۲-۲-۳-۶
۲۷	نحوه محاسبه نرخ حمایت موثر با نقض فروض سه گانه اولیه	۲-۲-۳-۶-۱
۲۷	کالاهای مبادله نشدنی	۲-۲-۳-۶-۲
۳۲	روش کوردن	۲-۲-۳-۶-۳
۳۵	روش بلاسا	۲-۲-۳-۶-۴
۳۶	مشکل جانشینی بین داده ها	۲-۲-۳-۶-۵
۳۹	حذف فرض کشور کوچک	۲-۲-۴
۴۰	ارزش افزوده منفی	۲-۳
۴۱	بررسی روند تجارت بین الملل تاجنگ جهانی دوم	

۴۳	بحران ۱۹۳۰	۲-۳-۱
۴۴	سهام گروه بندی های اقتصادی در مبادلات بین الملل	۲-۳-۲
۴۵	ترکیب کالاها در تجارت بین الملل	۲-۳-۳
۴۶	سهام گروه بندی های اقتصادی در صادرات و واردات مواد خام کشاورزی	۲-۳-۴
۴۷	شکل گیری گات (GATT)	۲-۳-۵
۴۸	گزارش دور اروگوئه و شکل گیری سازمان تجارت جهانی (WTO)	۲-۳-۶
۴۸	اجلاس دوحه	۲-۳-۷
۵۰	کشاورزی در WTO	۲-۳-۸
۵۱	کشاورزی در دوره بعد از دور اروگوئه (آزادسازی تجارت کشاورزی)	۲-۳-۸-۱
۵۹	رفتار ویژه و متفاوت با کشورهای در حال توسعه	۲-۴
۶۲	سوابق تحقیقات صورت گرفته در خصوص الحاق به سازمان تجارت جهانی	۲-۴-۱
۶۵	سوابق تحقیقات صورت گرفته در خصوص اثرات قیمتی در جهان	۲-۴-۲
۶۸	سوابق تحقیقات صورت گرفته در خصوص اثرات قیمتی در ایران	۲-۴-۳
۷۰	سوابق تحقیقات صورت گرفته در خصوص نرخ حمایت موثر و نرخ حمایت اسمی در جهان	۲-۴-۴
۷۱	سوابق تحقیقات صورت گرفته در خصوص نرخ حمایت موثر و نرخ حمایت اسمی در ایران	۲-۴-۵
۷۵	جمع بندی	۲-۵
۷۶	معرفی بخش کشاورزی و محصول گندم در اقتصاد ایران و برخی کشورهای جهان	فصل سوم
۷۷	مقدمه	۳-۱
۷۷	معرفی بخش کشاورزی ایران	۳-۲
۷۷	ارزش افزوده بخش کشاورزی ایران	۳-۲-۱
۷۸	ارزش تجاری بخش کشاورزی ایران	۳-۲-۲
۷۸	ارزش صادرات بخش کشاورزی اقتصاد ایران	۳-۲-۳
۷۸	ارزش واردات بخش کشاورزی اقتصاد ایران	۳-۲-۴
۷۹	روند تغییرات صادرات، واردات و نیز ارزش تجارت بخش کشاورزی ایران در مقایسه با کل اقتصاد کشور	۳-۲-۵
۸۱	تراز تجاری بخش کشاورزی ایران	۳-۲-۶
۸۲	سهام ایران از تجارت کالایی در دنیا	۳-۲-۷
۸۳	سهام ایران از تجارت کشاورزی در دنیا	۳-۲-۸
۸۴	معرفی محصول گندم و وضعیت کلی آن در اقتصاد ایران	۳-۳
۸۴	تاریخچه گندم	۳-۳-۱
۸۵	واردات غلات در بخش کشاورزی ایران	۳-۳-۲
۸۶	سطح زیر کشت گندم در ایران	۳-۳-۳

۸۶	تولید گندم در ایران	۳-۳-۴
۸۷	قیمت تضمینی خرید گندم	۳-۳-۵
۸۸	یارانه های تخصیص داده شده به گندم	۳-۳-۶
۸۹	انواع حمایت های دولتی از بخش کشاورزی ایران	۳-۴
۸۹	خرید تضمینی محصولات کشاورزی	۳-۴-۱
۹۰	اهداف قانونگذار	۳-۴-۲
۹۱	فرایند تعیین ، پیشنهاد و تصویب قیمت های تضمینی	۳-۴-۳
۹۱	معیارهای تعیین قیمت تضمینی	۳-۴-۴
۹۱	معیار تعیین قیمت در قانون تضمین خرید	۳-۴-۵
۹۱	جمع بندی	۳-۵
۹۲	معرفی مدل ، برآورد و تحلیل نتایج	فصل چهارم
۹۳	مقدمه	۴-۱
۹۳	معرفی مدل	۴-۲
۹۴	آزمون دیکی فولر	۴-۳
۹۵	برآورد مدل	۴-۴
۹۵	مدل برآوردشده بدون وجود میانگین متحرک مرتبه اول	۴-۴-۱
۹۶	مدل برآوردشده همراه با میانگین متحرک مرتبه اول	۴-۴-۲
۹۸	آزمون های متداول خودهمبستگی و واریانس ناهمسانی برای تخمین	۴-۵
۹۸	آزمون های خود همبستگی در تخمین مدل	۴-۵-۱
۹۸	آزمون دوربن - واتسن	۴-۵-۱-۱
۹۸	آزمون بریوش - گادفری	۴-۵-۱-۲
۹۹	ناهمسانی واریانس ها و آزمون وایت	۴-۵-۲
۹۹	آزمون یوهانسون	۴-۵-۳
۱۰۰	جمع بندی	۴-۶
۱۰۱	جمع بندی ، نتیجه گیری و ارایه پیشنهادات	فصل پنجم
۱۰۲	مقدمه	۵-۱
۱۰۲	جمع بندی و نتیجه گیری	۵-۲
۱۰۵	ارایه پیشنهادات	۵-۳
۱۰۶		منابع و مأخذ

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ تبیین موضوع و اهمیت بررسی آن:

هدف سازمان تجارت جهانی، کمک به آزادی هر چه بیشتر جریان تجارت در جهان بر اساس تعهدات متقابل کشورها می باشد. انگیزه تعقیب این هدف، افزایش رفاه ملت هاست. نظریه های تجارت بین الملل مبتنی بر مزیت نسبی از نظریه دیوید ریکاردو گرفته تا هکشر- اوهلین، همگی پیش بینی میکنند که تجارز آزاد تر به تخصیص بهتر منابع می انجامد که در نتیجه آن تولید، درآمد ملی و در نهایت رفاه عمومی افزایش پیدا میکند. بدیهی است که تمامی بخش های اقتصادی از تجارت آزاد بهره مند نمی شوند. تغییر قیمت های نسبی به سود برخی از بخش ها و به زیان برخی دیگر است. لذا با حرکت به سوی تجارت آزاد تر، بعضی از بخش ها گسترش یافته و برخی منقبض میشوند با این حال، پیش بینی نظریه آن است که حاصل جمع این تغییرات مثبت است.^۱ اما برای سیاست گذاران تجاری، صرف دانستن اینکه به لحاظ نظری نتیجه الحاق به سازمان تجارت جهانی مثبت است، کفایت نمیکند. برای تصمیم گیری آگاهانه لازم است که ابتدا مثبت بودن مجموع این آثار با مطالعات کاربردی تایید شود. سپس برآوردی از اندازه این فایده بدست آید تا اهمیت آن مشخص شود. بویژه هنگامی که تاکید بر اثرات بخشی است، لازم است تا بخش های فرصت یابنده و تهدید شونده شناسایی و اندازه و اهمیت آن مشخص شوند.

در این پژوهش تلاش می شود تا با توجه به سیاست های دولت در بخش کشاورزی، به بررسی اثرات حذف حمایت های دولتی از این بخش پرداخته شده و اثرات واقعی شدن قیمت ها بر روی تولید گندم، به عنوان نمادی از مجموعه بخش کشاورزی ایران، مورد بررسی و کاوش قرار گیرد.

۱-۲ بیان موضوع و مساله تحقیق:

تحولات سال های اخیر در عرصه دانش اقتصاد، محصولات متعددی به همراه داشته است که یکی از این محصولات، شکل گیری نهادهای بین المللی جدید است که از جمله می توان به شکل گیری سازمان تجارت

¹ مجاور حسینی، فرشید و فیاض منش، فرید (۱۳۸۴)، برآورد اثرات بخشی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، شماره ۲۷، صفحه ۳۴

در اینکه نتایج عملکرد WTO برای کشورهای جهان چه چیز می‌باشد، در بین صاحب‌نظران اختلاف‌نظرهایی وجود دارد اما آنچه که مشخص و مبین می‌باشد، آن است که این سازمان یک نهاد تجاری است و هدف آن بسط و گسترش تجارت در میان کشورهای جهان می‌باشد و در این سازمان، کشورها می‌توانند درخصوص دسترسی به بازار چانه‌زنی و مذاکره نمایند. بنابراین هدف کشورهای توسعه نیافته آن است که مذاکرات تجاری آنها در بهترین حالت، فرصت‌های تجاری مناسبی را برای آنها فراهم نماید. حال با توجه به اینکه در این سازمان با رفع موانع و محدودیت‌ها تلاش می‌شود تا شرایط رقابتی برای کشورهای جهان فراهم شود، شرایط نسبتاً مناسبی برای بهبود وضعیت بخش‌های اقتصادی کشورهای حاضر می‌توان متصور بود. در عین حال ممکن است که این کشورها، با موانع متعددی در سطح کارخانه‌ها، فضای کسب و کار و زیرساخت‌های فیزیکی و فنی روبرو باشند که عرضه آنها را انعطاف ناپذیر سازد و این مشکلات مزایای نسبی احتمالی در تولید کالاهای معین را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد؛ لذا امکان اینکه در این شرایط رقابتی حاکم بر WTO این کشورها نتوانند از فرصت‌های احتمالی خود بهره‌برداری مناسب نمایند وجود دارد، بدین لحاظ بررسی مسایل مختلف بخش‌های اقتصادی کشور در شرایط پیوستن به سازمان تجارت جهانی می‌تواند مهم و تعیین‌کننده باشد.

بخش کشاورزی یکی از بخش‌های مهم و کلیدی اقتصاد ایران است که در کنار بخش‌های دیگر مانند بخش صنعت، بخش خدمات و ... ساختار و شاکله اصلی اقتصاد ایران را تشکیل می‌دهند، این بخش که سابقه بومی و تاریخی زیادی در ایران دارد با موانع متعددی روبرو است که علی‌رغم تأکیدیاتی که در سال‌های گذشته و در قوانین برنامه توسعه بر آن رفته است، هنوز دچار مشکلات اساسی است و به نظر می‌رسد که علی‌رغم پیگیری‌های صورت گرفته توسط سیاستگذاران، این بخش از رونق کافی برخوردار نمی‌باشد. شاید لازم به توضیح نباشد که این

¹ World Trade Organization

یکی عرضه مواد غذایی و دیگری عرضه نیروی انسانی^۱ و از همان آغاز فرایند توسعه، بخش کشاورزی به دلیل گسترده بودن و امکانات افزایش تولید در کوتاه‌مدت، وظیفه تأمین مازاد اقتصادی برای سرمایه‌گذاری و توسعه بخش‌های دیگر را برعهده گرفته است. این مازاد اقتصادی به دو طریق از بخش کشاورزی می‌تواند خارج شود:

۱- صدور کالاهای کشاورزی و سپس مصرف درآمد ارزی آن در بخش صنعت، خدمات و

۲- برقراری رابطه مبادله نابرابر میان کشاورزی از یکسو و صنعت و خدمات از سوی دیگر^۲.

ملاحظه می‌گردد که صادرات کالاهای بخش کشاورزی یکی از راه‌های خروج مازاد اقتصادی از بخش کشاورزی دانسته می‌شود. با توجه به نیاز ارزی از سوی دیگر، هنگامی که به مسایل پیش روی بخش کشاورزی نگریده می‌شود، مشاهده می‌شود که نوع برخورد با این بخش نیاز به اندکی تفاوت در نگاه به بخش‌های دیگر اقتصادی دارد؛ به عنوان مثال نیاز به حمایت دولت از این بخش (تحت هر شرایطی) بیش از پیش به چشم می‌خورد. بدین معنا که حتی تحت شرایط جهانی شدن اقتصاد، امکان دارد نیاز باشد که دولت دست از حمایت خود از این بخش بردارد و به عنوان مثال، در صورت نیاز سیاست‌های قبلی خود مانند خرید تضمینی بعضی از محصولات را ادامه دهد، مطالعات نشان می‌دهد که حمایت‌های قیمتی دولت از بخش کشاورزی در اکثر محصولات کمتر از ۱۰ درصد می‌باشد و تنها استثنا، محصول گندم می‌باشد که درصد حمایت از آن پس از سال ۷۸ افزایش داشته است؛ از این رو نقش دولت در این بخش می‌تواند اهمیت بالایی داشته باشد.

با توجه به مسایل ذکر شده بخش کشاورزی و نیازی که به ضرورت حمایت دولت از این بخش احساس می‌شود و با توجه به اینکه اقتصاد ایران در آستانه پیوستن به سازمان تجارت جهانی (WTO) می‌باشد، بررسی مسایل بخش کشاورزی در شرایط جهانی شدن اقتصاد ضروری به نظر می‌رسد و با توجه به اینکه نقش دولت در شرایط جهانی شدن اقتصاد اندکی کم‌رنگ‌تر می‌شود، پرداختن به مسایل این بخش و چالش‌ها و راهکارهای پیش رو اهمیت پیدا می‌کند.

^۱ - مهربانیان، الهه، بررسی نظام قیمت گذاری در ایران، فصلنامه اقتصاد و جامعه، شماره ۴، تابستان ۸۴، ص ۱۰

^۲ - همان، ص ۹.

۳-۱ پرسش های پژوهش :

۱- آیا سیاستهای حمایتی دولت از تولید گندم (شامل خرید تضمینی، حمایت اسمی و غیره) بر میزان تولید آن موثر بوده است؟

۲- با توجه به آثار و نتایج حمایت دولت در قالب اعمال قیمتهای اسمی تولید گندم توسط بخش کشاورزی اقتصاد ایران در صورت پیوستن کشور به سازمان تجارت جهانی با چه فرصت ها و چالش هایی مواجه خواهد بود؟

۳- برای کاهش اثرات منفی پیوستن به (WTO) در زمینه تولید گندم چه اقدامات و راهکار هایی باید مورد توجه قرار گیرد؟

۴- ۱ اهداف پژوهش و ضرورت های انجام آن : (شامل اهداف علمی، کاربردی و ضرورت های خاص انجام تحقیق)

برای این تحقیق می توان اهداف زیر را ترسیم نمود:

۱- بررسی وضعیت اقتصاد ایران در WTO، از منظر بخش کشاورزی (تولید گندم) و بررسی چالش ها و چشم اندازها

۲- ارزیابی راهکار مناسب جهت افزایش توان رقابت این بخش در عرصه جهانی، از منظر وظایف حمایتی دولت

۵- ۱ فرضیه های پژوهش :

فرضیه تحقیق به صورت زیر مطرح می شود :

▪ نرخ حمایت اسمی دولت از محصول گندم مثبت بوده است .

۶- ۱ ساختار تحقیق :

در این کار بنا بر آن است که با استفاده از شاخص هایی مانند نرخ موثر حمایت که با علامت اختصاری ERP^1 نشان داده میشود و نیز نرخ اسمی حمایت که با علامت اختصاری NRP^2 شناخته میشود به آثار حمایت دولت از محصول گندم بپردازیم که فرمول محاسباتی این شاخص ها بدین شرح است:

$$NRP_i = \frac{P_i - P'_i}{P'_i}$$

$$ERP_i = \frac{VA - VA'}{VA'}$$

¹ Effective Rate of Protection

² Nominal Rate of Protection

NRP_i : نرخ حمایت اسمی برای کالای i

P_i : قیمت داخلی کالای i

P'_i : قیمت مرزی کالای i که در نرخ ارز اسمی به قیمت های داخلی تبدیل میشود

NRP_i بزرگتر از صفر به معنای تحت حمایت قرار گرفتن از سوی دولت و عدد منفی آن به معنای عدم

حمایت (اخذ مالیات) میباشد

ERP_i : نرخ حمایت موثر

VA : ارزش افزوده کالا یا فعالیت i در قیمت های داخلی

VA' : ارزش افزوده کالا یا فعالیت i در قیمت های مرزی که در نرخ ارز اسمی ارزیابی میشود

ارزش افزوده کالا یا فعالیت : عبارت است از تفاوت بین ارزش هر واحد آن کالا و هزینه های واسطه تولید

آن کالا.

$$V_j = P_j - C_j = P_j (1 - a_{ij})$$

V_j : ارزش افزوده هر واحد کالای j

P_j : قیمت هر واحد کالای j

a_{ij} : سهم هزینه نهاده در ارزش یک واحد از محصول j

C_j : هزینه های واسطه ای مورد استفاده در تولید هر واحد از کالای j

۱-۶-۱ تعریف جامعه آماری و ویژگیهای آن

در این تحقیق، تلاش می شود تا با روش کتابخانه ای با استفاده از آمار و اطلاعات در سطح کشور در خصوص

محصولات کشاورزی ایران که توسط منابع رسمی مانند بانک مرکزی و وزارت کشاورزی در اختیار ما قرار میگیرد

کار را به انجام برسانیم.

۱-۶-۲ روش نمونه گیری و حجم تقریبی نمونه :

روش گردآوری اطلاعات اسنادی و کتابخانه ای است که از منابع در دسترس فیش برداری می شود . در این

تحقیق بجای نمونه گیری از آمارهای جمع آوری شده توسط سازمانها و موسسات رسمی کشور مانند مرکز آمار

ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزارت جهاد کشاورزی و گمرک ایران استفاده می شود.

۳-۶-۱ ابزار سنجش، مقیاس های سنجش (پایایی - اعتبار):

با توجه به روش گردآوری اطلاعات، فیش، جدول و نمودار، و سایت های اطلاعاتی از ابزارهای گردآوری اطلاعات خواهد بود. با استفاده از نرم افزار Eviews و روش های اقتصادسنجی به مدلسازی و برآورد مدل و تحلیل نتایج آن می پردازیم.

۴-۶-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

روش تحقیق بیشتر بر مبنای اسناد و مطالعه منابع کتابخانه ای می باشد و با استناد به این منابع تحلیل های منطقی و مستدل ارائه خواهد گردید همچنین از نرم افزار های خاص اقتصادسنجی و تحلیل های رگرسیون استفاده می گردد. در این کار بنا بر آن است که از طریق شاخص هایی مانند نرخ موثر حمایت که با علامت اختصاری ERP نشان داده میشود و نیز نرخ اسمی حمایت که با علامت اختصاری NRP شناخته میشود میزان حمایت دولت از بخش کشاورزی (با مطالعه موردی کالای گندم) برای سالهای ۶۰ الی ۸۶ بررسی شود و نتایج بررسی می تواند معلوم نماید که آیا حمایتی از سوی دولت از بخش کشاورزی صورت میگیرد یا نه؟ از سوی دیگر تفاوت وضعیت تولید گندم در شرایط حمایت دولت با زمانیکه قیمت ها با قیمت های جهانی هماهنگ میشود محاسبه میگردد؛ اگر این تفاوت مثبت بود، نشانگر آن است که وجود حمایت های دولت از این بخش لازم است و در غیر اینصورت نیازی به ادامه حمایت های دولت از این بخش نخواهد بود.

واژگان کلیدی:

- سازمان تجارت جهانی (WTO)^۱: یک سازمان بین المللی است؛ که قوانین جهانی تجارت را تنظیم و اختلافات بین اعضا را حل و فصل می کند. اعضای سازمان تجارت جهانی کشورهایی هستند که موافقت نامه های (حدود ۳۰ موافقت نامه) این سازمان را امضا کرده اند. مقر سازمان تجارت جهانی در ژنو، سویس قرار دارد. تا نوامبر ۲۰۰۶، ۱۵۰ کشور عضو این سازمان شده اند.
- نرخ حمایت اسمی (NPR)^۲: شاخصی است که تأثیر سیاست های دولت را بر درآمد کشاورزان محاسبه می نماید. اگر این شاخص کمتر از ۱ باشد حاکی از یک مالیات غیر مستقیم بر درآمد کشاورزان است و چنانچه بیش از ۱ باشد حاکی از سوبسید مستقیم بر درآمد می باشد.
- نرخ حمایت موثر (EPR)^۳: شاخصی است که برآیند سیاست های درآمدی و نهاده ای دولت را برای هر محصول نشان می دهد. اگر این شاخص بیشتر از ۱ باشد نشان از سوبسید غیر مستقیم بر تولید محصول دارد و چنانچه کمتر از یک باشد حاکی از مالیات بر تولید محصول است.^۴

¹ World Trade Organization

² Nominal Rate of Protection

³ Effective Rate of Protection

⁴ <http://www.wikipedia.org>

فصل دوم

مروری بر ادبیات نظری موضوع

۱- ۲ مقدمه:

استفاده از تئوری های مرتبط با موضوع تحقیق باعث خواهد شد تا سایر بخش های تحقیق از پشتوانه نظری لازم برخوردار شده و در عین حال امکان استفاده از مدل های اقتصادسنجی نیز فراهم گردد. در عین حال جمع آوری و بررسی نتایج مهمترین تحقیقات صورت گرفته در حوزه تحقیق مورد نظر نیز به تبیین دستاوردها و محدودیت های موجود در امر تحقیق کمک خواهد نمود. به همین اعتبار در این بخش از این رساله تلاش شده است تا پس از بررسی ادبیات نظری موجود، به تبیین نتایج تحقیقات صورت گرفته در حوزه موضوع تحقیق پرداخته شود.

۲-۲ مروری بر ادبیات نظری موضوع:

۱-۲-۲ تعیین قیمت تضمینی در تئوریهای اقتصادی:

در ادبیات مربوط به سیاستهای قیمت تضمینی چهار معیار اقتصادی برای تعیین قیمت به شرح زیر مشاهده می شود^۱:

۱. معیار هزینه تولید

۲. معیار معادل قیمت سرمرز

۳. معیار رابطه مبادله

۴. معیار چندگانه

در معیار اول متوسط هزینه کل تولید شامل ارزش نهاده های مصرفی، دستمزد و اجاره بهای زمین محاسبه و به عنوان قیمت کف قرار داده می شود در معیار دوم معادل قیمت سرمرز محصولات با هزینه های حمل و نقل تا سرمرزعه تعدیل شده و به عنوان قیمت کف در نظر گرفته می شود. در معیار سوم رابطه مبادله به صورت شاخصی از قیمت دریافتی (قیمت سرخرمن و یا قیمت تضمینی) توسط زارعان به شاخص قیمتهای پرداختی توسط آنها برای نهاده های تولیدی و کالاهای مصرفی تعریف می شود. این معیار با هدف حفظ رابطه مناسب سطح قیمتها در بخشهای کشاورزی و صنعت صورت می گیرد. محاسبه رابطه مبادله بین قیمت محصولات مختلف در بخش کشاورزی به ویژه محصولاتی که فروش آنها تحت کنترل دولت قرار می گیرد با آنهایی که به صورت آزاد عرضه می شوند نیز یکی دیگر از معیارهای محاسبه رابطه مبادله می باشد. در نهایت، معیار چهارم به صورت مجموعه ای

¹ <http://www.iranwheat.ir/tahlil/85aban/03.asp>

از معیارهای سه گانه فوق مطرح می شود. کشورهای مختلف جهان از یک یا چند معیار از معیارهای فوق در تعیین قیمت‌های کف برای محصولات مورد نظر استفاده می‌کنند.

سایر عوامل موثر و مورد توجه در تعیین قیمت عبارتند از تغییر قیمت نهاده ها ، روند قیمت‌ها در بازار ، عرضه و تقاضای محصول ، قیمت‌های نسبی در یک گروه از محصولات ، تاثیر قیمت بر ساختار هزینه صنایع ، تاثیر بر سطح عمومی قیمت‌ها و قیمت محصول در بازارهای جهانی .

در بین عوامل برشمرده هزینه تولید ملموس ترین و مهمترین عامل بوده و در تمامی محاسبات قیمت ، جایگاه مهمی دارد. قیمت‌های پیشنهادی در ایران با محور قرار دادن معیار اول یعنی هزینه متوسط تولیدی و توجه همزمان به معیار دوم و سوم تنظیم می‌گردد.

۲-۲-۲ خرید محصولات اساسی کشاورزی^۱:

به طور کلی محصولات برشمرده در قانون تضمین خرید از حیث میزان استفاده از ابزار حمایتی خرید تضمینی به چند گروه زیر تقسیم می شوند.

۱. محصولاتی که دارای بازار تقریباً انحصاری بوده و دولت یا کارخانجات دولتی به عنوان خریداران عمده آن عمل می‌نمایند. مانند گندم ، چغندر قند ، در این حالت قیمت تعیین شده برای محصول تثبیتی است.
۲. محصولاتی که ماده اولیه کارخانجات و صنایع تولید کننده پارچه ، روغن و غیره هستند مثل پنبه ، دانه های روغنی و پیله ابریشم ، خریداران این محصولات کارخانجات بخش خصوصی می باشند و قیمت تضمینی به عنوان قیمت پایه در تنظیم بازار این محصولات نقش دارد. با توجه به فسادپذیری بالای دانه های روغنی و ضرورت انتقال سریع آنها به کارخانجات ، میزان پرداخت یارانه بابت خرید هر کیلو دانه روغنی توسط سازمان حمایت محاسبه و با تایید سازمان مدیریت و برنامه ریزی اعلام می شود.
۳. محصولاتی که دارای بازار مبادلاتی آزاد می باشند ولیکن در برخی مواقع دولت به منظور تنظیم بازار و جلوگیری از زیان کشاورزان در بازار آنها دخالت می نماید ؛ مانند جو ، ارقام پرمحصول برنج ، ذرت دانه ای ، حبوبات ، سیب زمینی و پیاز ، کشمش ، خرما و ...

¹ <http://www.iranwheat.ir/tahlil/85aban/05.asp>

۴. بسیاری دیگر از محصولات کشاورزی مانند انواع میوه جات ، محصولات جالیزی ، سبزیجات و اغلب نباتات علوفه ای تحت حمایت قانون تضمین خرید نبوده و دارای بازار مبادلاتی آزاد می باشند. مکانیسم عرضه و تقاضا تعیین کننده قیمت این دسته از محصولات می باشد.

۲-۲-۳ انواع نرخ حمایت :

۱-۳-۲-۲ نرخ حمایت اسمی و نرخ حمایت مؤثر^۱

سیاستهای حمایتی صنایع کشور را در مقابل واردات و رقابت خارجی حمایت می کند. برای تعیین میزان حمایت می توان از دو طریق اندازه گیری قیمتتها یا ارزش افزوده قبل و بعد از واردات استفاده نمود. اگر میزان حمایت با مقایسه قیمتتها به دست آید به آن نرخ حمایت اسمی و اگر اندازه گیری حمایت از طریق تولید و تفاوت بین ارزش افزوده محصول قبل و بعد از وضع تعرفه باشد به آن نرخ حمایت مؤثر می گویند.

نرخ حمایت مؤثر برابر با افزایش نسبی ارزش افزوده داخلی حاصل از وضع تعرفه ها و دیگر اقدامات حمایتی نسبت به ارزش افزوده تجارت آزاد است. مزیت آن نسبت به نرخ حمایت اسمی این است که اثر سیاستهای حمایتی بر روی نهاده های واسطه ای را نیز در بر می گیرد و قادر به نشان دادن مسیر درست جذب منابع می باشد. از طرف دیگر چون تعرفه ها و در نتیجه حمایت اسمی بیانگر میزان حمایتی است که دولت سعی داشته نسبت به فعالیتی خاص اعمال کند و حمایت مؤثر مقدار حمایتی است که به طور واقعی از فعالیت مورد نظر صورت گرفته است. آگاهی از نرخ حمایت مؤثر می تواند به دولت نشان دهد که چه اندازه در رسیدن به خواسته هایش موفق بوده است.

در بسیاری از موارد مواد اولیه مورد استفاده در تولید یک کالا ، خود مورد مبادله قرار می گیرند ، و ممکن است که مشمول تعرفه ها ، مالیاتها یا سوبسیدهایی واقع شوند. در آنصورت ، این سؤال مطرح است که آیا برقراری یک تعرفه برای کالای مورد نظر فقط منجر به حمایت ارزش افزوده در تولید این کالا می شود یا اینکه آیا در عین حال تولید مواد اولیه مورد نیازش را نیز حمایت می کند. و اگر این اقدام فقط شامل کالا می گردد ، تا چه حد آن را حمایت می کند سؤال دیگر این است که حمایت ارزش افزوده در این کالا چگونه تحت تأثیر تعرفه ها ، مالیاتها یا سوبسیدهایی که بر مواد اولیه آن وضع می گردند قرار می گیرد. برای مواجهه با اینگونه سؤالات به معرفی مفهوم تازه نرخ مؤثر حمایت

۱ کوردن، دلیو ام، تئوری حمایت، ترجمه دکتر احمد شاه رکنی، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۱، ص ۳۳

می پردازیم و آن عبارتست از نرخ حمایت فراهم شده برای یک فعالیت اقتصادی مولد ارزش افزوده در کالای مربوطه. این را باید از « حمایت » عوامل تولید متمایز دانست.

۲-۳-۲- مفهوم نرخ حمایت اسمی

برای حمایت از یک فعالیت ابزارهای مختلفی وجود دارد که یکی از آنها تعرفه است. حال اگر به جز تعرفه سایر موانع غیر تعرفه‌ای نظیر مالیات، برقراری محدودیت واردات، اخذ مجوز و ... بر واردات وضع شود اثر خود را بر قیمت بالاتر محصول وارداتی در بازارهای داخلی نشان می‌دهد. برای محاسبه نرخ حمایت اسمی از فرمول زیر که به روش مشاهدات قیمتی معروف است استفاده شده است:

$$NRP_j = \frac{P_j^d - P_j^b}{P_j^b}$$

که در آن:

P_j^d : قیمت محصول نهایی در بازار داخلی

P_j^b : قیمت محصول نهایی در بازار جهانی

NRP_j : نرخ حمایت اسمی از محصول نهایی است.

۲-۳-۳- مفهوم نرخ حمایت مؤثر^۱

همانطور که قبلاً بیان شد نرخهای اسمی تعرفه اغلب معیار مناسبی برای تعیین درجه حمایت از تولیدکنندگان داخلی نمی‌باشند زیرا تعرفه‌ها هم بر کالاهای نهایی و هم واسطه‌ای و اولیه وارداتی وضع می‌شوند. علاوه بر این بر کالاهای نهایی، واسطه‌ای و اولیه نه تنها تعرفه بلکه مالیات و یارانه نیز تعلق می‌گیرد. حال صنعتی که از کالاهای واسطه‌ای و اولیه مشمول تعرفه یا مالیات و یارانه استفاده می‌کند، نرخ حمایتش نه تنها بستگی به مقدار تعرفه‌ای دارد که بر کالای نهایی وضع می‌شود بلکه به دیگر سیاستهای حمایتی که بر نهاده‌ها وضع می‌شود نیز بستگی دارد. به عنوان مثال تعرفه بر نهاده همانند یک مالیات بر صنعت مورد نظر تلقی می‌شود که نرخ حمایت را کاهش می‌دهد.

حالا یک کالای وارد شدنی، فرضاً پارچه، را در نظر بگیرید که بوسیله دو عامل تولید، یعنی از یک محصول ساخته شده، نخ بافندگی، و عامل دیگر، که آنرا محصول ارزش افزوده می‌نامیم (یعنی ارزش افزوده بوسیله صنایع پارچه بافی)، که همان محصول کار بافندگی است، ساخته می‌شود.

^۱ پیشین، ص ۴۱